

Orosz-magyar érintkezések

az erdélyi fejedelmek korában.

(Első közlemény.)

I.

Nagy Lajos idejében tizezer négyzet myriaméterre illet a Magyar-királyság neve, háromszázad után már csak 720-ra; az Anjouk s a Habsburgok kora és Magyarországa közt óriási a különbség. Mátyás, sőt még a Jagellók korában is Európa hatalmaságai közé tartozott; utóbb a saját testéből kivált részekkel sem tudott egy osztályba jutni. Hajdan olyan középpontot képezett, mely köré az uralkodó egysége, hűbéres viszony, vagy foglalás czímén három tengert megközelítő államterületek csoportosultak; a XVI. s méginkább a XVII. században már csak egy határőrvidék maradt meg belőle.

Erdélynek külön országgá való alakulása azonban ismét megteremtette az önálló magyar politikát. De ezt az országalakulást is hátráltatta némileg, hogy Izabella királyné, János magyar király özvegye, a bécsi udvarral szemben nem kaphatott segítséget atyjától, Zsigmond lengyel királytól, kinek seregét az oroszokkal való örökös háború kötötte le. Fia, János Zsigmond erdélyi fejedelem halálának s *Báthory* István megválasztásának esztendejében 1571-ben még csak 737 □ myriaméter volt az erdélyi fejedelemség, az ország többi területe pedig csaknem egyenlően oszlott meg a magyar király s a török szultán közt. Kitűnt már, hogy a török elsősorban az alföldet akarja megtartani; a királyság erős várvonalat épített a maga nagyságának romjain s ezt a vonalat azért tette olyan kanyargóssá, hogy annál könnyebben védhesse. Az államalkotásra irányuló eleven erőt csupán a kis Erdély képviselte s ez a törekvése ad színt hazánk XVI—XVII. századbeli történetének. Az erdélyi, török és magyar részek ellenségei voltak egymásnak s mégsem élhettek egy-

más nélkül. Legjobban Erdély érdemelte meg az egységes állam nevét. De ugyanazon Erdély, melynek fejedelmét a török erősítette meg, a törzséhez nyugaton csatolt vármegyéket a magyar királytól függve bírta, ugyanazon magyar királytól, kinek uralma alá tartozott azelőtt, ki jogait vele szemben lépten-nyomon hangoztatta s ki mostani souzerainjével nyíltan háborúskodott. Azok az okok, mik közös érdekeket teremtettek a hármas ország közt, egyúttal folytonos viszálykodásra vezettek. Ha volna gyakorlati jelentése a szónak, negatív érdekegységnek mondhatnók ezt a sajátságos viszonyt, melyhez foghatót alig találunk egész Európában.

Szilárd belső szervezete nincs az ország egyik részének sem. Öntudatosan csak Erdély törekedett egyeduralomra, ez is a nélkül, hogy ki tudna bontakozni az ellenmondó történeti előzmények békójából. A királyság azt a szomorú látványt nyújtja, melylyel az adott körülmények közt egyezkedni kényszerülő jogfentartás mindig jár. A hódoltság pedig egy más állami és vallásos eszmében élő nagyhatalom közönyét bizonyítja oly idegen intézmények és vagyon iránt, melyek őt legfeljebb katonai szempontból érdekelhetik.

A történeti, katonai és politikai hármas irány, külön-külön hatva, eltérő polgárzatot teremtett. A királyság a maga hagyományaival, de szárnyaszegett politikájával; a hódoltság a maga kaszányaszerű berendezésével s Erdély a maga diplomatiiai sürgölődésével csak mozaikdarabokat mentett meg a régi állam épületéből. Az egyik jogilag megőrizte függetlenségét, de valóban német befolyás alá jutott; a másik elvesztette ugyan állami színezetét, ethnographiai átalakításával azonban hódítója nem bajlódott; a harmadik, Erdély, a kisebbségből igyekezett újjáteremteni a nemzetet — és újjáteremtette. Amazoknál külső befolyás működött, de egymással merőben ellentétes fejlődésű két idegen tényező; emitt a magyar nép akart, tehát tudott is érvényesülni.¹⁾

Mig azonban az egykor hatalmas Magyarország lételéért küzdött, *Oroszország*, melylyel Mátyás király nyitotta meg az újabb diplomatiiai összeköttetések sorát, rohamosan növekedett. *IV. Vasziljevics Iván*, ki ekkor még nem szolgált reá, hogy rettenetes-

¹⁾ Erről bővebben „A magyar mint államnyelv“ című füze ben szóltam. (Arad, 1879.)

nek nevezzék, 1552. október 2. bevette Kazánt, 1554-ben elfoglalta Asztrakánt, 1569-ben pedig — teljes kétszáz esztendővel későbbben, mint a magyarok — *első diadalát aratta a törökökön*, kik Krim biztosítása s a kereskedelem és közlekedés elősegítése végett a Volgát a Donnal összekötő csatorna építésének munkálatait földöztek. Most már a diadalmas *czár* nevét nemcsak az orosz népdal dicsőítette, hanem Európa is megösmerte. Úgy ünnepelték, mint a görögkeletiek vallásháborújában az izlám legyőzőjét, mint az újkor Bouillon Gottfriedjét, vagy Hunyadi Jánosát. S a francia *Margeret*, ki Oroszországról írt könyvét IV. Henrik francia királynak ajánlotta¹⁾, már 1607-ben kifakadt azok ellen, kik azt hiszik, hogy Magyarországgal végződik a kereszténység; holott ennek a *kereszténységnek kétségkívül Oroszország a védőbástyája*. Herbersteinnek, a Magyarországból is nagyon járatos diplomatának 1549-ben kinyomatott *Moscoviája* s 1553-ban az angol Chancellor-hajónak a Fejér-tengerben való megjelenése a művelődés és a tudományos kutatások számára is megnyitotta Oroszországot, mely *Jermák Timofajev* kalandja után megszerezte magának a Jeges-tenger európai és ázsiai egész partvidékét.

S övé volt most már a Nyugat rokonszenve is. A Nyugat alig birta megérteni azt a leplezetlen gyűlöletet, melylyel épen az ő határán egy *szláv* állam, Lengyelország viseltetett Oroszország, a másik iránt. Elnyeléssel fenyegették egymást. Iván *czár* a maga fejére akarta tenni a lengyel koronát, Lengyelország pedig még mindig hajlandó volt tartományai közé sorozni a moszkvai nagyfejedelemiséget: de mindenesetre ő volt az a hatalom, mely — mint Anglia terjeszkedésének nyugaton Spanyolország, — itt keleten Oroszország szédítő növekedésének akart gátat vetni. Lengyelországnak ez a felsőbbsege a lívlandi hadjáratban világlott ki leginkább, melyben *István* király megalázta az egekig magasztalt Vasziljevics Ivánt.

Érdekes tünemény, hogy míg *Henrik* anjoui herczeg s *Miksa* német-római császár és magyar király a *török ellen* való óriási hadjárat megvalósítása czimén keresték Lengyelország koronáját, a szultán *Báthory István* erdélyi fejedelmet, a svéd királyt és

¹⁾ Estat de l'empire de Russie et Grand Duché de Moscovie. Páris, 1607. V. ö. *Brückner*, Peter der Grosse, 10.

Kosztka szandomiri vajdát, ezt a kiváló lengyel főurat ajánlotta a választók figyelmébe. Mintha egyenesen csak az *oroszk ellen* akarta volna őket lelkesíteni abban az élethalálharczban, melyben az ő szövetségére is számíthatnak. Miksa érdekében a magyar származású *Dudith* András, Pécs egykori püspöke dolgozott legerősebben; de már csak azért sem sok szerencsével, mert azt rebesgették, hogy a múltkor azért jártak a magyar-német királynál a czár követei, mert Lengyelország és Litvánia ellen akar szövetkezni a két hatalmasság. A czárnak mindamellett nagy pártja volt a királyválasztó országgyűlésen s ha nyíltan föllép a koronáért, már ekkor megtörténhetik a *két szláv állam egyesülése*, a mi beláthatatlan módon alakította volna át Kelet-Európa politikai viszonyait. Báthory megbízottja, *Blandrata*, 1575. nov. 15. egyebek közt azt is felajánlotta megválasztatása fejében, hogy *mindent visszaszerez, a mit az orosz elfoglalt Lengyelországtól*, még pedig, ha kell, saját serege segítségével, de mindenesetre saját személyes vezetése alatt. Az oroszot és németet gyűlölő nemesség többsége e harcziás ígéret hatása alatt decz. 14. csakugyan királylyá választotta Báthoryt. Azonban még 1576. ápr. 16. is kijelentették a Miksához húzó litvánok, hogy inkább a muszka czárt fogadják el királyúl, mint Báthoryt, pedig a czár csak Litvániát akarta megtartani magának, s Lengyelországot hajlandó lett volna átengedni Miksa császár fiának, Ernő főhercegnek. Már akkor így tervezgette a czár és a császár *Lengyelország felosztását* s a mellett azzal gyanúsították Báthoryt, hogy a czár megtámadására Lengyelországon és Litvánián át szabad átkelést biztosított a török hadaknak. Május elsején azonban mégis csak királyukká koronázták Báthoryt a lengyelek. Hazájuk az ő uralkodásának rövid tíz éve alatt élte utolsó fénykorát.¹⁾

Báthory már első követsége alkalmával sem adta meg Ivánnak, a moszkvai nagyhercegnek, a minden oroszok czárja czímet, ellenben Livonia (Livland) urának nevezte magát. Iván azonban

¹⁾ *Szádeczky*, Báthory István lengyel királylyá választása. Budapest, 1887. 8° 454 lap. A források ugyanott. A lengyel *Orzelski* Szvetoszláv (1549–1599.) megírta az 1572–6. év történetét. (Lengyel fordításban Spasovicztól, Bezkrólewia ksigoszn. Pétervár, 1856.) *Bielski* Joachim is (1540–1599.) Báthory haláláig folytatta Lengyelország történetét. V. ö. *Bestushew-Rjumin*, Gesch. Russlands. I. 131–2.

Livonia megszerzése végett 1577. június 15. megkezdte a háborút. Ebben az esztendőben tehát, szent András havában, nem hiában tűnt fel az üstökös; a danczkai *Misocacus* Vilmosnak magyarul is kiadott prognosticona szerint »minthogy a nyolczadik, kilenczedik és tizedik házban főispán a Saturnus, ki e kométának dispositióra kétség nélkül főpapi fejedelemnek halálát és nagy fejedelemnek halálát jegyzi, olyannak, ki beteges és vén korában volna; kit én muszka császár felől ítélnék, mert immár vénségnek idejében vagyon, meg a kométa is Muszkaország felé nyújtotta vala a farkát». ¹⁾

A minden oroszok czárja azonban jóegészségnek örvendett s megvetette Báthoryt. Miksa császár és magyar király halála után azonnal felszólította utódát, Rudolfot, szövetkezzék vele *Báthory elűzésére s Lengyelország és Livland felosztására*. 1579. nyarán Báthory ezélül tűzte ki a Dűna vidékén levő Poloczka s a szomszéd várak elfoglalását. 15352 főnyi seregének színe-javát a Tiszántúl s Erdélyben toborzott 7500 magyar hajdú és huszár s a jobbadán magyar tüzérség képezte. *Békes Gáspár és Gábor, Bornemisza János, Borbély György, Prépostváry Balint, Zsibrik György, Kőrösy János, Rácz Péter, Székely Mózes, Lázár István, Károlyi István, Király Albert, Báthory Kristóf, Kendy Sándor és Péter, Vadasi Mihály, Zsombory László, Dercsényi Tamás, Kerekes Mátyás, Kállay János, Wesselényi Ferencz* stb. vitézségének köszönhetette, hogy az aug. 11. körülfogott Poloczkat, melynek elfoglalásához 13 év előtt 200,000 emberre volt szüksége IV. Ivánnak, már aug. 31 bevehette. Szokol, Kraszny, Szitna stb. egymásután István kezeibe került.

Iván czár most a *vallásért való rajongás* üszkét akarta dobni a küzdő felek közé; 1580. elejére egyházi zsinatot hívott össze, mivel — úgymond — „a hitetlenek, törökök, tatárok, litvánok, lengyelek, *magyarok*, németek és svédek már fölnyitották torkukat, hogy vadállatok módjára elnyeljék Oroszországot.“ A papság nagy áldozatokat hozott, a czár Rudolf királytól is segítséget kért; Báthory magyar-lengyel hadainak előnyomulását azonban nem tartóztathatta föl. A varsói országgyűlést Báthory már azzal kecsegtette, hogy Isten kezökbe adja talán egész Oroszországot; intette azonban híveit, mérsékeljék magukat s érvék be a hadjárat tulajdonképeni

¹⁾ *Fraknói a Magy. Könyvszemlében*. 1878., 259.

czéljával, Livland elfoglalásával. *Possevini* pápai követ is Báthoryra adta áldását s nem a czárra, ki pedig a *vallásban való egyesülés* megigézésével akarta részére vonni a szent-atyát. A lengyel király, ki a mellett mindvégig erdélyi fejedelem maradt, a czárnak béke iránt tett ajánlatait visszaútasítva, 1581-ben már százezer főnyi sereg élén folytatta hadjáratát. »Rajta légy — intette a Livlandhoz ragaszkodó czárt, — hogy ne csak zsoldárokat olvass; olvass egy kis *történelmet* is. Hagyd el az üres meséket és hazudozásokat; hisz a te hazugságaid ismeretesekek már az egész keresztény-világ előtt.. Livoniához az a jogczímed van, mint nagyapádnak volt: az ödöklés.« »A leghitványabb tyúk a ragadozó sas vagy ölyv ellen védi és oltalmazza csirkéit; és te kétfejű sas (mert hiszen ezt használad czímerül), hol lappangsz, hogy sehol sem mutatkozol?« »Az egész Oroszország urának nevezed magad, pedig csak egy részét birod.« S a lengyel király, a ki még azzal is tetézte gúnyját, hogy nem az ő kötelessége hadakozásra tanítani a czárt, ha *Pszkovot* eredménytelenül kellett is vívnia, 1582. január 6. mégis arra kényszerítette Ivánt, hogy őt *Szmolenszk és Livland urának ismerje el*. Báthorynak oroszverő kardját most is ott őrzik a czárok moszkvai kincstárában, a Kremlben; a lengyelek pedig történetírásukban, szépirodalmukban és képzőművészetükben mindmáig új meg új lelkesítést keresnek Lengyelország fényének ezen utolsó felcsillanásában, hogy hitők legyen szétdarabolt hazájok jövődjében; azon hazáiban, melynek szétdarabolását épen az a Báthory jósolta meg, ki előtt Pszkov bevételével nyitva állt az út egész Moszkváig.¹⁾ Egy másután három orosz követség kérte őt békére. Az egyik olyan

¹⁾ *Szádeczky*, Báthory István hadjáratái az oroszok ellen. Hadtört. Közl. 1888., négy közlemény. *Górski* K. őrnagy a Biblioteka Warszawska 1892. évi folyamában. (Erdélyi Múzeum, 1893., 419. l.) *Schiemann*, Russland, Polen und Livland. (Berlin, 1887.) II. 354—392. *Zakrzewski*, Báthory István. (Lengyelül.) Krakó. 1887. *Hausmann*, Studien zur Gesch. des Königs Stefan von Polen. Dorpat, 1880. *Heidenstein* Reinhold (1556—1620.) az egykorúak közt legfontosabb. De bello Moscovito Commentariorum libri sex. (Krakó, 1584; ívrét 267 lap. Ismerteti *Deák* Farkas. M. Könyvszemle 1879., 281—3.) *Lázár*, Orosz birodalom tört. II. 306—343. *Karamsin*, id. h. VIII. 197—273. *Szádeczky*, Békés Gáspár, 87—98. s ugyan ő tőle Báthory emlékirata a muszka czárhoz. (Századok 1884., 511—517.) *Pierling*, Papes et tsarz. (Paris, 1890.) *Pierling* Documents inédits sur les rapports du Saint-Siège avec les slaves. (Paris, 1887.)

utasítással már, hogy tűrje, ha megverik is. És a másik úgy, a hogy *Matejkó* esete megörökítette: porba borúlva a magyar születésű lengyel király előtt.

1583-ban különben még egyszer küszöbön állt az orosz háború. Júniusban a porta értesítvén az erdélyieket, hogy »Muscauországból sok kozákokkal, puskásokkal egyenlő akarattal indultak volna Moldovaországra, hogy a *Moldovát elfoglalják*,» — a rendek engedélyt kértek István királytól a vajda megsegítésére. A kozákok ugyan másfelé fordultak, a szeptemberi országgyűlés azonban mindamellett is hadat határozott. A »hitvány, lézengő kozákok« gyorsan visszavonultak s így fölöslegessé tették azt a segítséget, melyet az erdélyiek a töröknek úgyis kelletlenül ajánlottak meg.¹⁾ Moldvát Bogdán vajda végrendelete értelmében magának követelte volna a czár. Ivánnak még 1578-ban Bécsben járt követe, *Kvasnin*, összeköttetésbe lépett *az elégedetlen magyar urakkal*, kik a czárt, mint a keresztény fejedelmek közt második helyen állót, felszólították, hogy ne Ausztriával, hanem a vérig sértett magyarokkal fogjon kezet s hogy Moldvát elfoglalja. Az orosz szomszédságot azonban, melyet akkor óhajtani látszott a magyarságnak egy töredéke, őt év múlva maga az erdélyi országgyűlés útasította vissza s nem engedte, hogy IV. Ivánnak ez az óhajtása egykönnyen, ha mindjárt kerülő úton is, teljeseadjék.

A következő 1584. évben márcz. 18. elhunyt Iván, kit rettetesnek hittak ugyan, de mégis bőségesen megsirattak alattvalói, mert, ha durva eszközökkel is, Oroszország nagyságán dolgozott.

Utóda, *I. Fedor* ellen szívesen sikra szállt volna Báthory s mindent el is követett a háború megindítására, a lengyelek és litvánok azonban tudni sem akartak erről. Nem lehet tehát vádolni őt, hogy nem ismerte volna föl Oroszország terjeszkedő politikájában a Lengyelországot, sőt egész Nyugatot fenyegető veszedelmet. De bizonyos tekintetben — még Pszkov ostromának sikertelensége után is — elhamarkodottságnak tűnhetett föl, hogy végső erőfeszítéssel nem lépett sorompóba a czár ellen, ki most még csak azért nem követelte Konstantinápolyt, mert helyes érzékkel, előbb *éjszakon* akarta biztosítani állását.

¹⁾ *Szilágyi*, Erdélyi Orsz. Eml. III. 52—5.

A török ellen való küzdelemben talán találkozhatott volna a két ország. Hiszen már 1578-ban is bánatosan írta magyar barátaihoz a lengyel király, hogy a muszkák ellen való készülődései miatt most, „hátuk mögött ellenségek lévén a muszka«¹⁾, nem gondolhat *Magyarország felszabadítására*. Ezen fölszabadítás alatt nemcsak azt érthette, hogy a Habsburg helyett ő legyen Magyarország királya; hanem kétségkívül a török ellen való felszabadító háborút is tervezte. Csehország fénykorában a nagyeszű Podiebrád György király így akart európai szövetséget teremteni a törökök kiűzésére; mint akkor ő, — Lengyelország újabb fénykorában Báthory is főkép Magyarország erejére támaszkodva akarta megindítani a *törökök ellen való végső küzdelmet*. A lengyel vállalkozásból lett is valami, de csak egy század múlva, mikor a magyarok politikai önállóságát már egy külhatalom sem vette komolyan; később pedig az oroszok maguknak követelték azt a jogot, hogy elüljárjanak a keleti kérdésben.

S valóban úgy látszott, hogy ha cseh vagy lengyel erőtlen arra, — az oroszoknak, de mindenesetre valamely *szláv* hatalomnak kell vállalkoznia. Báthory, ki a viszonyokat jobban ismerte, talán gondolt is reá, hogy tisztán katolikus államok nem boldogulhatnak a Balkánon, mert az ott lakó görögkeletiekben a nemzeti gyűlölet igazán csak akkor lehet föléleszteni, ha vakbuzgóságukat is lángralobbantják. Így történt, hogy — nyíltan ugyan nem a török háború miatt — magyar léteére épen ő hozta szóba a *szláv államok szövetségének, sőt egyesülésének eszméjét*.

Fedorhoz küldött követe, *Haraburda* Mihály azt a titkos ajánlatot közölte a czárral s a kormánytanácsossal, hogy mint egy és ugyanazon szlávság tagjai s mint részben ugyanazon vallás hívei, az oroszok és lengyelek egyesüljenek. Még pedig uralkodóik kölcsönös örökösödése alapján olykép, hogy az előbb meghaló uralkodónak országát a másik örökölje. Így mintegy Isten akaratára akarta bízni, Fedor legyen-e Orosz-Lengyelország ura, vagy Báthory? Ezt tartotta a legbiztosabb s egyetlen eszköznek, hogy a két birodalom közt béke uralkodjék.

A panslavismus eszméje, melyet ebben az alakjában,

¹⁾ *Szádeczky* a Századokban. 1886. 866.

vagyis csupán az oroszokra és a lengyelekre szorítva, egy magyar vetett föl, a lengyel irodalomban is tért foglalt már. A politikai gyűlölködés nem ölte meg a faj szeretetét. Már 1574 óta közkezen forgott a lengyel *Strykovszki* könyve, a *Goniec cnoty* (Az erény hirnöke), mely a szláv népek egységét magasztalta;¹⁾

„Az Ádria derült ege,
Az Éjszaki-tenger jege,
Pontusz s Balti-tenger partja
Szláv nyelvünket vizshangozza.”

1576-ban *Soranzo* velencei követ szerint a szultán már tartott a muszkától, mivel a görög egyház hívei s Bulgária, Szerbia, Bosnia, Morea és Görögország lakosai a legodaadóbb tisztelettel viselkednek a velök egy valláson levő nagyfejedelem iránt, s mindig készek fegyvert ragadni, hogy vezetése s uralkodása alatt megszabaduljanak a török szolgaságtól.²⁾ 1594-ben *Cedolini* Péter lesinai püspök is számításba vette a török kiűzetése iránt készített tervében azt a körülményt, hogy az illyr vagy szláv nyelv s a görögkeleti hit egysége következtében Európa s Ázsia egy részének népei készségesen támogatnák a czárt, mert úgyis rokonságban áll a bizánczi régi császárokkal s politikájuknak mintegy örököse.³⁾

A *faj egysége* azonban nem látszott elégnek a *politikai egység* megteremtésére; s mikor Báthory követe, az első visszaútásítás után, olyasmit emlegetett, hogy ura akkor Oroszország rovására terjeszkedik, a czár hidegen jelentette ki, hogy egy talpalatnyi földet sem enged át, sőt Livlandon kívül még Poloczkot s Vilmát is elveszi, ha meg nem őrzik. Mert *Oroszország nem a régi többé.*

A lengyeleket boszantotta ugyan a nyers és határozott válasz, pénzt és eszközt azonban most sem adtak királyuknak, Báthorynak, ki Oroszország elfoglalása árán is hajlandó lett volna megteremteni a *szlávok egységét*, hogy annál határozottabban léphessen föl a *keleti kérdésben*. Talán nem is annyira a slavophil, mint a hazáján segíteni akaró magyar nyilatkozott terveiben.

1586. december 12. történt halála örökre véget vetett annak

¹⁾ *Szamota* az Egyetértésben. 1892., 87. sz.

²⁾ *Zinkeisen*, Gesch. des osm. Reichs. III. 529.

³⁾ *U. o.* 593.

a nagyszabású kísérletnek, hogy éjszak hegemoniája birtokában lengyelek rendezzék a keleti kérdést.

Alig hűnyta le szemeit, az orosz czár önmagát akarta lengyel királylyá választatni s azon volt, hogy a két állam *örökös szövetségben* éljen egymással. Magáévá tette most már azt az eszmét, hogy Orosz-Lengyelország *háborút izenjen a töröknek*, orosz hűbérest állítson a krimi tatárok élére s a német császár, spanyol király és perzsa sah társaságában *szabadítsa fel Magyar-, Szerb- és Oláhországot, Moldvát és Boszniát*, melyek azontúl Lengyelország és Litvánia kiegészítő részei legyenek. Mit ígérhetett volna ilyen hangzatos szavakkal szemben a lengyelek második jelöltje, *Báthory* Kristóf? Hogy azonban katolikus és görögkeleti szlávok közt milyen áthidalhatatlan volt a különbség, legjobban mutatta a választás, mely *Zsigmond* svéd herceget juttatta trónra.

Az erdélyi fejedelem most tehát elesett céljától. Az erdélyiek azonban ettől az időtől fogva sohasem feledkeztek meg *Báthory István* hagyományairól s *Bocskay*, *Bethlen*, a két *Rákóczy György* s *II. Rákóczi Ferencz* története néha igen is erősen belejátszik Lengyel- és Oroszország történetébe. A kis Erdély tehát épen az éjszaki és keleti kérdésben mutatta meg a világnak, megfogyatkozott állapotában is milyen súlylyal tud föllépni az Európát közösen érdeklő politikai kérdésekben; s ezt a súlyt az adta meg neki, hogy nem feledkezett meg a magyar állameszméről akkor sem, mikor államisága már csak Erdély bérczei közé szorúlt. Erős volt odabenn s németnek, töröknek, lengyelnek, svédnek, orosznak annyira imponált, hogy *Báthory István* halála után egy emberöltővel már valamennyi kereste *Bethlen Gábor* fejedelem szövetségét.

II.

A magyarok felszabadítása érdekében való tervet nem-sokára *Rudolf* magyar király és német császár vitte ismét a moszkvai udvar elé. 1589-ben és 1590-ben követet küldött *I. Fedorhoz*, hogy szövetséget kössön vele a *török ellen*. A kalandos életű *Lassota* *Erich* 1592-ben *Rudolf* részére már toborzást indított a zaporogi kozákok közt¹⁾, s a szövetség tervezete is elkészült. Ebben a szö-

¹⁾ *Sybel*, *Histor. Zeitschrift*, 1869. XXI. 198.

vetségben, a pápa elnöklete alatt, 12 állam vett volna részt; többi közt Oroszország és Erdély. A pápa követe, *De Nona* Kornél, Moszkvából hazatérve föl is kereste *Báthory* Zsigmond erdélyi fejedelemet s neki köszönhető az az eredmény, hogy 1594. nov. 5. Erdély, Moldva és Havasalföld csakugyan megkötötte az ú. n. *dunai confoederatiót*.¹⁾ 1593-ban s 1594-ben *Varkocs* Miklós, Rudolf követe a törököknek Magyarországon való terjeszkedéséről olyan határozott híreket hozott s ehhez képest annyira sürgette a pénzben való segítséget, hogy Fedor, vagy inkább mindenható minisztere, *Godunov Boris*, nem érte be tovább meddő biztatásokkal; 1595-ben 44,000 rubel értékű czoboly-, menyét-, róka-, evet és hódbórt küldött Prágába.²⁾ A bőrök ugyan becsáron alúl keltek el, mi a szokatlanul elhalmazott piacon nem is lehetett meglepő, ez azonban nem meggyarázhatja meg, sőt a mezőkeresztesi csatavesztés miatt érzett csüggedés sem mentheti a királynak azt a Moszkvába küldött feleletét, hogy a mostani politikai bonyodalmak közt *gondolni sem lehet a szövetség megkötésére*. Ezt ugyanakkor jelentette ki, mikor ismét Moszkvában járt a pápa követe, hogy a czárt *Magyarország fölszabadításában* való részvételre buzdítsa.³⁾ A perzsák sokkal okosabban tudták felhasználni az oroszok török-gyűlöletét, mint a nyugati államférfiak. S ezzel nemsokára Rudolfnak is példát adtak.

Maga *Báthory* Zsigmond hú maradt a szövetség eszméjéhez. Mikor a Dnjszter mellékén lakó kozákok 1595-ben kijelentették Rudolf királynak, hogy zsoldért harcolni készek a törökök és a tatárok ellen, s Rudolf nem élt ezzel az ajánlattal, 1596-ban ő fogadta őket zsoldjába.⁴⁾ Jó pénzért készeknek mutatkoztak ügye támogatására a krimi tatárok is, kikhez 1598-ban *Bernardffy* Jánost küldte követségbe.⁵⁾ Mire azonban ez a követség visszatért, *Báthory* lemondott az erdélyi fejedelemségről. Erdély számára a Habsburg-ház *Miksa* herceget jelölte fejedelmül s *Mihály vajda* azt ígerte a hercegnek, hogy megválasztatása esetében Havasalföldet is a magyar

¹⁾ *Szilágyi*, A dunai confoederatio. Hunyadi-album (1878.). 134 - 5.

²⁾ *Karamszin*, IX, 237.

³⁾ *U. o.* IX. 245.

⁴⁾ *Horváth*, Magyarorsz. Tört. IV. 433., 436.

⁵⁾ *Károlyi* Árpád közlése. Tört. Tár. 1878. 561- 576. l.

korona hűbére gyanánt kormányozza.¹⁾ Ez a szomszédság azonban nem tetszett sem a lengyeleknek, sem az oroszoknak s mindketten figyelő hadtestet küldtek Moldva határára. »Moszkova herceget mondják bizonyosan — írja *Sennyei* Pongrácz 1598 június 1. — hogy hadat akar indítani. Sok gyülekezet kozák vagyon Moldva szélén, mi legyen akaratjuk, nem izenték, de úgy értem, félelemben nagyban vannak a moldvaiak«²⁾.

A tizenöt éves török-magyar háború Abbas persa sahnak Rudolffhoz küldött követsége s az orosz-persa-szövetség híre nem-sokára arra az elhatározásra bírta a királyt, hogy maga is követ-séget indítson Oroszországba s onnan Persiába, a törökök erejének egy részét ezen távoli ország szövetsége által öhajtván lekötni. A követség vezetésével zalánkeményi *Kakas* István erdélyi államférfiút bizta meg, ki titkárul a szász *Tectander* Györgyöt fogadta maga mellé. 1602. okt. 15. lépte át a követség Oroszország határát, melyen akkor — 1598 óta — korának egyik legkiválóbb embere, *Godunov Boris* uralkodott. Mocsaras, bozótos, sok helyen egészen puszta vidékeken haladt a követség. Akkor épen inség volt az országban s egész falvak lakossága éhenhalt, vagy undorító eledelekkel tengette életét Mindenütt rablók garázdálkodtak. A magyar utazók hazugnak, csalónak s fitogtatott vallásossága mellett is fajtalan-nak, paráznának, egyáltalán a világ leggonoszabb népének találták az orosz. Durvák és műveletlenek még papjaik is. Az írni, olvasni tudó előtt nyitva áll bármely hivatal. A hatalmas uralkodó követ-ségének nyomorúságos útazása eléggé mutatja, közlekedés dolgában hol állott még Oroszország. *Kakas* István különben, ki útközben 1603. okt. 26. Lahidsan persa városban (Ghilanban) halálával fizette meg ezt az utat, az orosz-persa-német-szövetség ügyén ép olyan keveset lendíthetett, mint *Logau* Henrik, ki 1604. júl. 15.—aug. 24. képviselte Rudolf személyét Moszkvában. A magyar követ útazását titkára, *Tectander*, leírta s már 1610-ben kinyomatta, még pedig térkép kíséretében.³⁾

¹⁾ *Szilágyi*, Erdély Tört. I. 456—7.

²⁾ *Tört. Tár.* 1879., 46.

³⁾ *Iter Persicum*. Kurtze. . . . Beschreibung der Persianischen Reisz. Altenburg in Meissen, 1610.—16 és 180 lap. Ujabb kiadása *Hormayrnál*, Archiv für Geographie, 1819., 11. sz. Legújabbban *Scheffer* adta ki francziául (De-

Godunov Boris czár, Oroszország egyik legnagyobb embere, nem akadályozta, hogy *Bocskay* hadaiban muszkák is szolgáljanak; ezek a zsoldosok azonban nagy pusztításokat vittek véghez s 1605. május 5. *Rhédey* Ferencz kénytelen volt a nagyszombatiakat a fejedelem nevében külön megnyugtadni, hogy „mindenrendbeli seregeknek ellene”, így a kozákok, muszkák és oroszok ellen is megvédi őket.¹⁾ Boris czár ekkor már ápril 13-a óta nem volt életben s fiát, II. *Fedort*, csakhamar megfojtatta *Demeter*, ki IV. Iván fiának hazudta magát, még pedig oly szerencsével, hogy 1605. június 20-án már mint Oroszország czárja vonúlhatott be Moszkvába. *Demeter* azonnal lengyel módra kezdett kormányozni, lengyelek tanácsára hajtott, s a lengyel *Mnizsek* György szandomiri palatínus leányát, Marinát akarta feleségül venni. Széltében beszélték most már, hogy lengyel tartomány lesz Oroszországból. *Bocskay* István a czár jövődöbéli apósának, *Mnizsek* György palatinusnak már 1606. febr. 8. szerencsét kívánt moszkvai útjához, másnap pedig arra kérte, fejezze ki örömét, hogy trónját visszaszerezhetette a nagyfejedelem, adja át a czárnak ajándékát, mely egy gesztenyeszínű nemes lóból állott, nyújtsa át nevében levelét, melyben boldog és hosszú életet kíván neki s élőszóval is támogassa abbeli kérelmét, hogy *őt s a magyarok ügyét* figyelmébe vegye.²⁾ A moszkvai vérmenyegző azonban 1606. május 17-én lázadásra vezetett; a bitorlót 1705 lengyelleg megölték, *Mnizseknek*, leányának s a lengyeleknek pedig menekülniök kellett. Rebesgették, hogy ezek után maga *Zsigmond* sem tarthatja meg a lengyel koronát s hogy azt valamely Habsburg fejére teszik. *Kőrösy* István, Erdély portai követe, azonnal mozgolódní kezdett Konstantinápolyban, hogy a lengyel trón megüresedése esetében a szultán, mint trónkeresőt, *Bocskayt* pártolja. Azzal ijesztgette a diván tagjait, hogy ha lengyel királylyá Habsburgot koronáznának, a kié már Német- és Olaszország is, ez

scription du Voyage en Perse. Páris, 1879. 8° XXII és 120 lap); magyarul töredékesen, de helyes földrajzi megjegyzésekkel *Szamota*, Régi magyar utazók Európában. (Nagy Becskerek, 1892., 5–45 l.) V. ö. Külföld (szerk. Moller), 1879., 156–7., Földrajzi Közl. 1879., 161–171. és Budapesti Szemle, 1886., 109. sz.

¹⁾ *Tört. Tár.* 1878., 193.

²⁾ *Tört. Tár.* 1882., 15–16.

a német »mint egy sárkány, keresztül fekszik útjokban és nem traktálhatnak a kazullal és muszkával.«¹⁾)

Lengyelország azonban rendfületlen maradt, ellenben annál mérhetetlenebb zavarok áradtak el Oroszországban. A trónt *V. Vaszilij Sujszkij* foglalta ugyan el, de egy második *ál-Demeter*, 1610-től pedig maga III. Zsigmond lengyel király is követelte fia, *Ulászló* részére. *Báthory* Gábor, az új erdélyi fejedelem, arra a hírre, hogy Vaszilij a svédekkel szövetségbe lépett, *Imrefi* János tanácsából már magára a lengyel királyságra törekedett s azt hitte, Lengyelországban van még varázsa a Báthoryak nevének. Titokban követeket küldött Moszkvába Vaszilijhez, kitartásra buzdította, hogy az egymásközt viszálykodó oláh vajdák segítségére most nem számolhat Zsigmond, ő pedig a törökökkel egyetemben mentül előbb segítségére fog sietni.²⁾) Lelke előtt Erdély, Moldva, Havasalföld s Lengyelország szövetségbe való egyesítésének eszméje lebegett. A lengyeleknek *Kluzsino* mellett 1610. június 24. nyert győzelme után azonban *Vaszilij* (júl. 17.) lemondott a trónról. A bojárok nagytanácsa ugyan Zsigmond fiát, Ulászlót hitta meg czárnak, a nép azonban föltámadt s fegyvert fogott a katolikus, lengyel jelölt ellen. *Báthory* Gábor fejedelem, ki 1611. január 1. csakugyan átlépte Moldva határát, addig biztatta a portát, míg segítségigérő követséget nem küldött Moszkvába. A portát gondolkodóba ejtette az a körülmény, milyen rossz szomszéd lehetne ránézve az egyesült Orosz-Lengyelország³⁾) s *Görcsi Mehemed* basa s a diván néhány tagja nem is nézte rossz szemmel *Báthory* támadását, mely az orosz nemzeti párt működését erősítvén, egyúttal zavarta Zsigmond terveit. S ha előbb-utóbb meg kell is mérközniök Krim miatt az oroszokkal, a küzdelemben csak javukra válhatnak, ha a szabad Lengyelország, a törökök hűbéresének, *Báthory*nak uralkodása alatt, természetes szövetségesök lesz.

A lengyelek azonban leverték az oroszok első felkelését, *Báthory*nak tehát szintén le kellett mondania föllengző terveiről. Mire

¹⁾ *Szamosközy* Tört. Maradványai. IV., 356.

²⁾ *Hatvani*, Brüsseli okmánytár. IV., 49. *Szilágyi*, *Báthory* Gábor fejedelem története, 107.

³⁾ *Hatvani*, id. h. 55–6.

Pozsarszkij és *Minin* honszeretete diadalra juttatta a második fölkelést s az 1598-ban kihalt Rurikok trónjára 1613. febr. 21. *Romanov Mihályt* ültethette, Báthory Gábor helyzete már tarthatatlan lett otthon Erdélyben. Az új czár különben is mindjárt uralkodása kezdetén követséget küldött *Mátyás* német-római császárhoz és magyar királyhoz, hogy megújítsa a Habsburgokkal való régi szövetséget; s a császár követe, *Heidel* Erázmus 1615-ben Vjezmában csakugyan mint békeközbenjáró lépett föl az oroszok és lengyelek közt; a 14 évre szóló fegyverszünetet azonban csak 1618. decz. 1-én s akkor is ő-nélküle kötötték meg.

DR. MÁRKI SÁNDOR.